

HORDÓK

Eörsi István színműve a Pesti Színházban

Egy jeles esztéta szerint a groteszk kegyetlenebb, mint a tragédia. **Eörsi István** *Hordók* című színműve groteszk tragédia, kegyetlenség nélkül. A darab 1944–45-ben játszódik. Központi alakja Gordon Iván, zsidó művészettörténész. A játék kezdetekor barátja, Barla Bálint főiskolai tanár bújtatja annak a háznak a pincéjében — egy hordóban —, amelynek egyik emeletén ő maga él feleségével és kamasz lányával, Annával. A házban lakó Nyolcas Dezső főnyilasnak szemet szúr az elvált férjét a pincében hetenként kétszer meglátogató szépasszony, Angéla. Gordon nem várja meg, amíg Barlaék távozásra szólítják, maga megy el. Anna könyörgésére még hajlandó menteni magát, de aztán az Angéla kínáta birtokló szerelem elől újra a világba menekül. Most már vállalja, sőt kihívja sorsát: a halált. De nem sikerül meghalnia. Helyette azok pusztulnak (vagy tűnnek) el, akik megpróbálták megmenteni: Anna, Angéla, egy nyilassegényruhás antifasiszta, Tüske Zoltán és a koncentrációs tábor raborvosa. A függöny abban a pillanatban ereszkedik le, amikor a „túlélés szegényébe” kergetett Gordon a felszabadulás után — jóllehet ironikus gesztus kíséretében — igazoló és egyben önfelmentő papírt nyújt át Barlának.

Az elmondottakból világos, hogy **Eörsi** keveset törődik a történet valósághittelével. Mint egy nyilatkozatában mondja, nem a konkrét történelem érdekelt. Amire figyel, az a konkrét körülményektől függetlenül, általánosan érvényes magatartásforma, amelynek meghatározója az „én és a világ” kapcsolatban az „én” elsőbbségét, autonómiáját, sőt kizárólagosságát hirdető gondolkodásmód. **Eörsi** tehát nem drámai konfliktusban gondolkodik, hanem filozófiai erőterhez szerkeszt erővonalakat, amelyek Gordon körül sűrűsödnek. Gordon és Barla, illetve Gordon és Anna (kisebb mértékben Tüske) viszonya érdekli elsősorban, a gyáva kispolgár Barláné, a vegetatív életet élő Angélára és a nyilasokra nem gondol sokat.

Gordon kezdetben egy megírandó könyv, egy „apolitikus-ironikus légtornászmutatvány” kedvéért vállalja a hordóéletet. Ez az egyetlen dolog köli a valósághoz. Később erről is lemond, hiszen az irás is állásfoglalás, tétl és ő szellemi arisztokráziából („intellektuális gógból” — írja **Eörsi**) eleve elutasítja nemcsak a dolgok megváltoztatásának lehetőségét, hanem az egyén társadalmi meghatározottságát is: „Az emberek sorra elfogadják, hogy ne önmaguk legyenek, hanem olyan címkek hordozói, amelyeket mások ragasztanak homlokukra... Számomra különben az a leglényegesebb, hogy semmilyen tekintetben sem érzem magam zsidónak, amikor megölnék, mint zsidót.” A megoldás Gordon szerint: „És ne is tégy semmit! Ehhez kell tetterő!” De még továbbmegy. Az értelmes rend megbomlásakor nem csupán a rend helyreállításáról mond le. Az értelmetlenné vált világ elutasításával megszűntnek tekintti magát az értelmet, sőt az objektív valóságot is. A hordó kezdetben — mint mondja — „önálló és zárt világ, amelyben még boldog lehetek”, később már csak az „egyetlen létező valóság”. Gordon itt már a tőlünk függetlenül létező mértékeket tagadja.

Mihelyt Gordon felismeri, hogy „a hordó biztonságában elutasította a szabadságot”, továbbá, hogy a szabadság nem más, mint „ha kilépünk a ránk rótt, unt szerepből” — kilép magából a hordóból is, az új szerepbe, „a szabadság szerepkörébe”. Csak egyetlen szabad, „hordótlan” éjszakát akar. De az Angélával töltött éjszakán rájön, hogy csak az „ágy nevezetű hordóba” jutott, s „az odakint sötétlő

város is hordó... csak éppen nem hazudik védelmet”, sőt „az egész világ hordó, sötét, áporodott, kényelmentlen, de azt adja, amit kínál”. Ekkor választja — pontosabban választaná — „a halálos tornaórát”. De az „élet” nevezetű rá rótt unt szerepből nem tud kilépni.

Milyen **Eörsi** viszonya Gordonhoz? Közelebb jutunk a válaszhoz, ha megértjük Barla és Anna figuráját. Barla nem annyira „mutató” egyéniség, mint Gordon, ám mégis tesz valamit. Lehet, hogy „csak a lelki háztartására vigyáz” — mint Gordon mondja —, de menti barátját, menti rászoruló tanítványait és menti a műveket, Gordon értékes festményeit. Igaz, néha elbizonytalanodik: hol természetesen tartja, hogy alkotómunka helyett embereket ment, hol meg ellenkezőleg, azt állítja, hogy a mű „túlán fontosabb nálunk”. A tettben, de csakis a pusztá tettben feleltél **Eörsi** Gordonnak, aki szerint „a ilyen vagy-vagy-ok az impotencia teleptézésére szolgálnak”. **Eörsi** a zárójelenetben azonos szintre helyezi Barlát és Gordont.

Tüskével és különösen Annával más a helyzet. Gordon maga is nosztalgiait érez velük szemben és az aktív, hasznos élet iránt, de ahhoz, hogy kövesse őket, „túl sok a humorérzéke”. Ezt mondja Annának, amikor a lány arra kéri, hogy maradjon a biztonságos hordóban: „Mindig csak egy lehetőséget próbálhatunk ki. Ha kibújna a hordóból, ahogy én akarom, és benne maradhatnék, ahogy te akarsz, akkor egy idő múlva higgadtan megvitathatnánk, kinek volt igaza. Így azonban csak a saját variációmát valósíthatom meg.” **Eörsi** azzal, hogy Gordon „apolitikus-ironikus légtornászmutatvány-variációját” valósítja meg, tulajdonképpen nem vállalkozik arra, hogy elbűvélje. Igaz, felmenteni sem akarja, önáróniával ábrázolja a „túlélés szegényét”, de mégiscsak azt vallja, hogy „nem érdemes megváltani a világot, mert senki sem veszi tudomásul”. Az Aranék iránti nosztalgia csak nosztalgia marad.

Eörsi vonzódik a groteszkben, erre mutat a *Hordók* stilizált parabola formája is. A darab hőse egy hordóban — a leggroteszkebb helyzetben — a groteszk művészetről ír. Többször is szó esik Brueghelről. A groteszk valóban alkalmas a dolgok illúziósan ábrázolására. **Eörsi** él a gondolatállomány szikrázó, éles pengéjű dialógusok lehetőségével, a dialógusok azonban nem szerveződnek situációvá. A *Hordók* sokkal jobb olvasmány, mint színpadi dráma. A figurák testetlenek, nem a helyzetnek engedelmessé válnak, hanem a művészi szöveg mozgatja őket, hanem a tőlük független írói gondolat háttérereje. **Eörsi** vállalja ezt, s ezzel tudatosan azt is, hogy nem teremt színházi élményt.

Sennek ódiomát kell váltahatnia **Horvai Istvánnak**, az előadás rendezőjének. Horvai lelkesen — és helyenként sikerrel — birkózik a gondolati anyag drámaivá gyűrítésével. Győzi a másik feladatot is, a szokatlan stílus elfogadtatását a színház együttesével. Legfesztelenebbnek **Tomanek Nándor** érezte magát Gordon szerepében. Kitűnően jellemezte az önironikus hordófilozófus világmegevető fölényeskedését. **Földi Teri**, a kispolgár karikatúráját rajzolta meg találóan. **Venczel Vera** Gordon szemével láttatta Annát: a művészettörténész minden nosztalgiaját belevetítette. **Benkő Gyulának** Barla szerepében ezúttal kevés elképzelése volt a figuráról. Halványabb alakítás az Angélat játszó **Szegedi Erikáé** is. **Kozák László** régi sablonokkal keltette életre Nyolcast, **Dávid Kiss Ferenc** nem tudott mit kezdeni Tüske szerepével. Az egyetlen ötletre épített díszleteket **Szinte Gábor**, a jelmezeket **Kemenes Fanni** tervezte.

Koltai Tamás